

УДК 314.7

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-54

ГАВЛОВСЬКА Н. І., РУДНІЧЕНКО Є. М., ЯДУХА С. Й.

Хмельницький національний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ

У статті досліджено особливості формування міграційних процесів та основні причини їх виникнення. Проведено аналіз термінологічного визначення поняття «міграція» та наведено основні підходи до розуміння такого поняття. Запропоновано трактувати міграцію як переміщення людей всередині країни та за кордон, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси та впливає на розвиток національної економіки. Визначено, що міграція населення є природним процесом, що не завжди зумовлений лише негативними явищами, хоча її активізація у межах вітчизняної економічної системи переважно зумовлена негативними факторами впливу. Проаналізовано динаміку міграційних процесів в Україні та графічно представлено міграційний рух населення у 2002-2019 роках. Наведено дані про міждержавну міграцію у 2010-2019 роках, який свідчить про її суттєве сповільнення у 2015-2017 роках, у порівнянні з попередніми роками, та активізацію у 2018 р. та 2019 р. Визначено, що до пандемії активно відбувалась трудова міграція, а більшість країн (переважно європейських) створювали умови для залучення робочої сили з України, то з початком пандемії ситуація докорінно змінилася. Крім пандемії на міграційні процеси суттєво вплинули такі фактори: ведення військових дій на території країни, зниження рівня життя населення, нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, недовіра інвесторів та бізнесу до вітчизняного інституційного середовища. Встановлено, що без формування сприятливого бізнес-середовища, удосконалення інституційної складової та забезпечення належного рівня життя населення, наша країна ризикує втратити значну кількість працездатного населення у найближчій перспективі.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, міждержавна міграція, пандемія, соціально-економічний розвиток, військові дії, інституційне середовище.

RUDNICHENKO Y., HAVLOVSKA N., YADUKHA S.

Khmelnitskyi National University

RESEARCH OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE: STATE AND TRENDS

The article examines the peculiarities of the formation of migration processes and the main reasons for their occurrence. An analysis of the terminological definition of the concept of "migration" and the main approaches to understanding such a concept. It is proposed to interpret migration as the movement of people within the country and abroad, which reflects the socio-economic and demographic processes and affects the development of the national economy. It is determined that population migration is a natural process, which is not always due only to negative phenomena, although its intensification within the domestic economic system is mainly due to negative factors. The dynamics of migration processes in Ukraine is analyzed and the migration movement of the population in 2002-2019 is graphically presented. The data on interstate migration in 2010-2019 are given, which testifies to its significant slowdown in 2015-2017, compared to previous years, and intensification in 2018 and 2019. It is determined that before the pandemic labor migration was active, and most countries (mostly European) created the conditions for attracting labor from Ukraine, then with the beginning of the pandemic, the situation changed radically. In addition to the pandemic, migration processes were significantly affected by the following factors: hostilities in the country, declining living standards, uneven socio-economic development of regions, distrust of investors and businesses in the domestic institutional environment. It is established that without the formation of a favorable business environment, improvement of the institutional component and ensuring a proper standard of living, our country risks losing a significant number of able-bodied people in the near future.

Key words: migration, migration processes, interstate migration, pandemic, socio-economic development, military actions, institutional environment.

Постановка проблеми. Сучасний стан економічного розвитку України має досить суперечливий характер: з одного боку – наявність значного кола проблем, пов'язаних із COVID-19, військовими діями, нестабільністю у внутрішньополітичній, енергетичній та інших сферах, а з іншого – певні досягнення та позитивні зрушення завдяки адміністративній реформі, реформам у сфері оподаткування тощо. Всі ці процеси прямо або опосередковано впливають на міграційний рух населення, як всередині країни так і на міждержавному рівні. На сьогодні міграція не може досліджуватись лише з позиції переміщення працездатного населення за кордон. Військові дії, рівень життя у містах та інші фактори суттєво сприяють переміщенню населення, як у межах країни, так і за кордон. Такі фактори сприяють неоднозначному відношенню до міграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань пов'язаних із міграційними процесами займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, такі як: В. Геєць, Гейст Б., Дюмон Дж., Каслз С., Лібанова Е., Массей Д., Хомра А., Шамілева Л., Шелюк В. та ін. Однак специфіка цих процесів залишається завжди актуальною і вагомю для вітчизняної економіки.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є аналіз міграційних процесів в системі національної економіки.

Основні результати дослідження. Міграційні процеси в Україні зумовлені гальмуванням темпів економічного розвитку, військовими діями, зменшенням реальних доходів населення, безробіттям, переміщенням трудових ресурсів до великих міст, за кордон тощо. Активізація міграційних процесів викликає проблеми у різних галузях економіки і спричиняє нестачу робочої сили, у т.ч. висококваліфікованої. Перед тим, як розглядати наявні міграційні процеси варто розглянути існуючі підходи до визначення поняття «міграція» (табл. 1).

Аналіз існуючих підходів до визначення поняття «міграція»

Автор, джерело	Визначення
Валентей Д. (ред.) [1, с. 251]	переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час
Драгунова Т. [2, с. 73]	переміщення людей між населеними пунктами, регіонами, країнами, зумовлене економічними, політичними, етнічними та релігійними чинниками і пов'язане зі зміною на різні терміни місця проживання
Гейст Б. [3, с. 224]	географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вузкому або ширшому географічному просторі
Каслз С. [4, с. 27 – 28]	перетин кордону політичної чи адміністративної одиниці, внутрішньою міграцією – рух з одного ареалу (провінції, округу чи муніципалітету) в інший в межах однієї країни, а міжнародною – перетин кордонів, які відділяють одну з близько 200 існуючих у світі держав від іншої, вважаючи при цьому міграцією тільки переселення на певний період часу, мінімально на півроку чи рік
Рибаківський Л. [5]	безпосереднє територіальне переміщення та вибудова наступної ієрархії процесів: готовність – здатність – міграція (міграційна активність)
Римаренко Ю. (ред.) [6, с. 740]	переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Оскільки міграція населення складається з міграційних потоків, поняття міграції застосовують і в множині – міграції
Сова А. [7, с. 339]	відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин
Хомра А. [8, с. 7]	територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання
Шамілева Л. [9, с. 17]	специфічна форма переміщення населення
Шелюк В. [10, с. 46 – 47]	це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень
Авторське визначення	переміщення людей всередині країни та за кордон, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси та впливає на розвиток національної економіки

Всі науковці про розгляді поняття «міграція» характеризують його, як переміщення (рух) людей (мігрантів), при чому це переміщення може відбуватися як всередині країни, так і за її межами. Такі переміщення обумовлені у більшості випадків економічними процесами та явищами, однак у певних випадках виникають за рахунок непередбачуваних обставин – війни, стихійні лиха та інші. Авторська позиція полягає у тому, що міграція це переміщення людей всередині країни та за кордон, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси та впливає на розвиток національної економіки. Саме акцент на розвитку національної економіки і повинен бути головним предметом досліджень, оскільки міграційні процеси існують завжди, а от їх результат буває дуже різним. Міграція населення є природним процесом, що не завжди зумовлений лише негативними явищами, хоча її активізація у межах вітчизняної економічної системи переважно зумовлена негативними факторами впливу. Військові дії та падіння рівня життя та добробуту населення, як правило провокують міграційні процеси, хоча статистично не всі процеси підпадають під параметри достовірної вибірки і містять певну похибку.

Для більш детального аналізу, доцільно проаналізувати динаміку міграційних процесів в Україні протягом останніх 10 років. Міграційний рух населення у 2002-2019 роках наведено на рисунку 1.

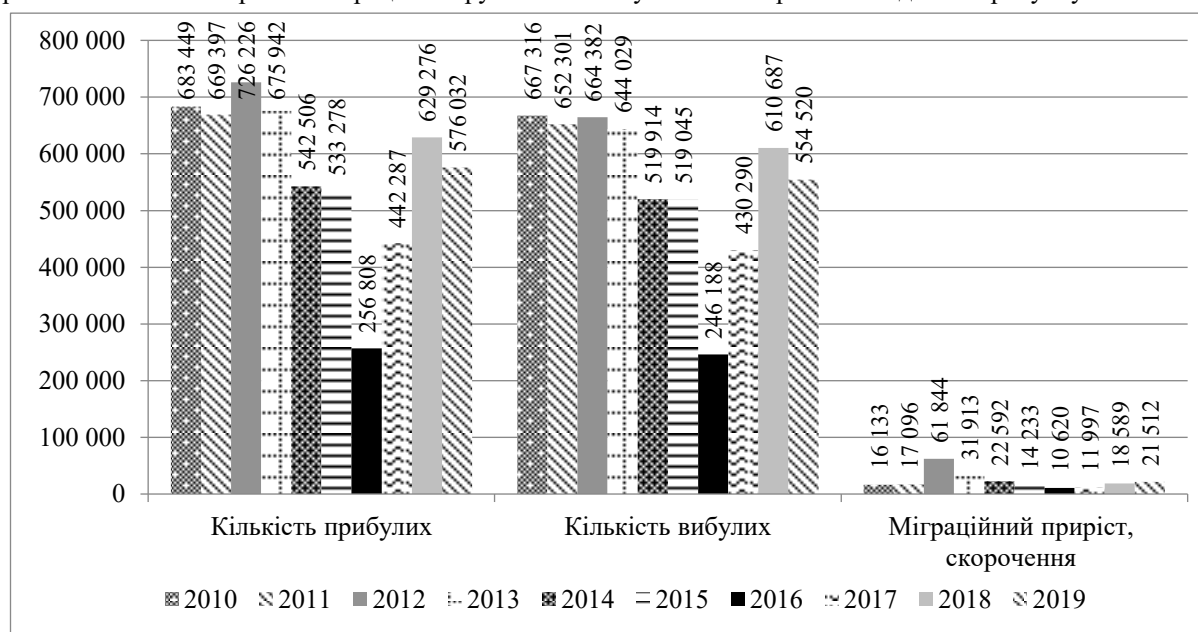

Рис. 1. Міграційний рух населення у 2002-2019 роках, осіб [11]

Аналіз рисунку свідчить про коливання чисельності прибулих та вибулих осіб, при цьому у 2016 році такі коливання дещо сповільнились, і якщо у 2015 році кількість прибулих становила 533278 осіб, до у

2016 році лише 256808 осіб. А у 2019 році – 576032 особи. Тобто аналіз показує, що у 2016 році міграційний приріст становив 10620 осіб, а у 2019 році вже 21512 осіб. Це свідчить про активізацію міграційних процесів у 2018 та 2019 роках у порівнянні з 2016 р.

Міждержавна міграція у 2010-2019 роках представлена на рис. 2.

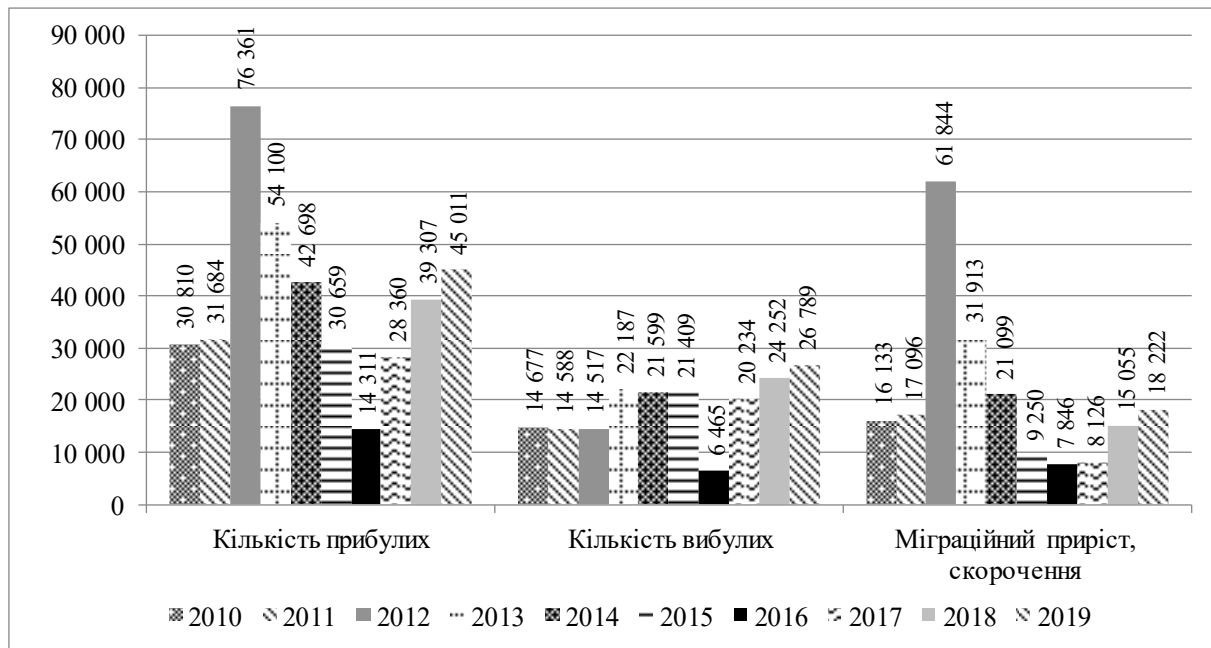

Рис. 2. Міждержавна міграція у 2010-2019 роках, осіб [11]

Аналіз тенденцій міждержавної міграції свідчить про її суттєве сповільнення у 2015-2017 роках, у порівнянні з попередніми роками, та активізацію у 2018 р. та 2019 р. Такі процеси переважно відображають стан економічних процесів і коливання рівня добробуту громадян. З початком військових дій міграційні процеси значно посилюються, однак до 2016 року при певній стабілізації відбувся їх стрімкий спад. Однак економічні проблеми і стагнація економіки змусили активну частину населення шукати джерела доходів у інших регіонах та за кордоном, що обумовило зростання темпів міграції.

У 2019 році головними міграційними партнерами України по прибуттю є Індія (6,0 тис. осіб), Росія (5,3 тис.), Туреччина (3,3 тис.), Марокко (2,6 тис.), Китай (2,2 тис.), Азербайджан (2,0 тис.), Туркменістан та Молдова (по 1,7 тис.), Нігерія (1,6 тис.), Узбекистан (1,5 тис.), Білорусь (1,2 тис.), США (1,1 тис.), Ізраїль та Єгипет (по 1,0 тис.), Грузія та Польща (по 0,7 тис.), а по вибуттю – США (4,7 тис. осіб), Росія (2,9 тис.), Німеччина (2,0 тис.), Індія (1,3 тис.), Марокко, Білорусь, Туреччина та Китай (по 0,9 тис.), Польща (0,8 тис.), Азербайджан та Литва (по 0,7 тис.) [12, с. 94].

В останні роки суттєво змінилася орієнтація зовнішньої міграції та динаміка міграційних процесів. Якщо до пандемії активно відбувалась трудова міграція, а більшість країн (переважно європейських) створювали умови для залучення робочої сили з України, то з початком пандемії ситуація докорінно змінилася. Так, за оцінками МОМ, загальна кількість трудових мігрантів, які повернулися в Україну після оголошення карантину, становить 350–400 тис. осіб [12, с. 103].

Така кількість осіб суттєво вплинула на внутрішній ринок праці, а враховуючи складну ситуацію у сфері бізнесу, рівень безробіття значно зріс. Вважаємо, що на міграційні процеси найбільш активно вплинули наступні фактори (рис. 3).

Рис. 3. Фактори, що впливають на прискорення міграційних процесів

Ведення військових дій на території країни спровокувало хвилю внутрішньої міграції, що обумовлено об'єктивними обставинами. При цьому починаючи з 2014 року з тимчасово окупованих територій населення найбільше переміщується у великі міста (Київ, Харків, Львів, Одесу та інші).

Зниження рівня життя населення внаслідок сповільнення економічного розвитку країни та втрати частини промислового потенціалу також спровокувало нову хвилю міграції, що пов'язана з пошуком більш привабливих умов праці та пошуком нових джерел отримання засобів до існування.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів систематично викликає переміщення працездатного населення у регіони з більш високим рівнем економічного розвитку (особливо молоді).

Пандемія COVID-19 спровокувала повернення трудових мігрантів внаслідок жорстких карантинних заходів у низці європейських країн, що пов'язано не лише з призупиненням бізнесу, а й неможливістю обслуговування наших співвітчизників місцевими закладами охорони здоров'я.

Однак недовіра інвесторів та бізнесу до вітчизняного інституційного середовища обумовлює низьку зацікавленість у створенні нових робочих місць в Україні та переміщення підприємств у Польщу, Румунію та інші європейські країни.

Висновки. Міграційні процеси є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку будь-якої європейської країни. Інтенсивність міграції населення залежить не лише від економічних факторів, а у багатьох випадках обумовлена непередбачуваними обставинами. Стан міграційних процесів в Україні суттєво залежить від коливань рівня життя населення та активізації військового конфлікту на теренах нашої країни. Пошук робочих місць за кордоном та регіональні диспропорції економічного розвитку провокує переміщення працездатного населення як в середині країни, так і виїзд за кордон. Пандемія COVID-19 також внесла свої корективи у динаміку досліджуваних процесів і спровокувала нову хвилю міграції. Однак без формування сприятливого бізнес-середовища, удосконалення інституційної складової та забезпечення належного рівня життя населення, наша країна ризикує втратити значну кількість працездатного населення у найближчій перспективі.

Література

1. Демографический энциклопедический словарь. / Под ред. Д. И. Валентей. – М.: Советская энциклопедия, 1985. – 608 с.
2. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві. // Статистика України. – 2004. – №1. – С. 72 – 79.
3. Geist B. Sociologický slovník. – Praha, 1992. – 580 p.
4. Каслз С. Глобальные тенденции и проблемы. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблемы // Международный журнал социальных наук. – 2001. – №32. – С. 27 – 42.
5. Демографический понятийный словарь [Электронный ресурс]. / Под ред. Л. Л. Рыбаковского. – Москва: Центр социального прогнозирования, 2003. – Режим доступа: <http://rybakovsky.ru/migracia2.html>
6. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с.
7. Сова А. Общая теория населения. Т. 2: Жизнь населения. / Пер. с франц. Ф. Р. Окуневои. – М.: Прогресс, 1977. – 520 с.
8. Хомра А. У. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования. – К.: Наукова думка, 1979. – 148 с.
9. Шамилева Л. Статистическое моделирование и прогнозирование: курс лекций. – Донецк: Каштан, 2008. – 310 с.
10. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи // Перспективи. – 2001. – № 3 (15). – С. 45 – 50.
11. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002-2019 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002– 2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2020. – 174 с.

References

1. Demograficheskij enciklopedicheskij slovar'. / Pod red. D. I. Valentej. – M.: Sovetskaya enciklopediya, 1985. – 608
2. Dragunova T. Prostоровij analiz migracijnogo procesu v m. Kievi. // Statistika Ukraїni. – 2004. – №1. – S. 72 – 79.
3. Geist B. Sociologický slovník. – Praha, 1992. – 580 p.
4. Kaslz S. Global'nye tendencii i problemy. Mezhdunarodnaya migraciya v nachale HKHI veka: global'nye tendencii i problemy // Mezhdunarodnyj zhurnal social'nyh nauk. – 2001. – №32. – S. 27 – 42.
5. Demograficheskij ponyatijnyj slovar' [Elektronnij resurs]. / Pod red. L. L. Rybakovskogo. – Moskva: Centr social'nogo prognozirovaniya, 2003. – Rezhim dostupu: <http://rybakovsky.ru/migracia2.html>
6. Mihratsiini protsesy v suchasnomu sviti: svitovyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry: (Poniatiiinyi aparat, kontseptualni pidkhody, teoriia ta praktyka): Entsyklopediia / Uporiad. Yu. I. Rymarenko; Za red. Yu. Rymarenka. – K.: Dovira, 1998. – 912 s.
7. Sova A. Obshchaya teoriya naseleniya. T. 2: Zhizn' naselenij. / Per. s franc. F. R. Okunevoj. – M.: Progress, 1977. – 520 s.
8. Homra A. U. Migraciya naseleniya: voprosy teorii, metodiki issledovaniya. – K.: Naukova dumka, 1979. – 148 s.
9. SHamileva L. Statisticheskoe modelirovanie i prognozirovanie: kurs lekcij. – Doneck: Kashtan, 2008. – 310 s.
10. Sheliuk V. Sotsialna mihratsiia: Etapy, funktsii, typy // Perspektivy. – 2001. – № 3 (15). – S. 45 – 50.
11. Mihratsiinyi rukh naselennia za typom mistsevosti u 2002-2019 rokakh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Naselennia Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002– 2019 rr.: kol. monohr. / za red. O.M. Hladuna; NAN Ukrainy, In-t demohrafiї ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. – Kyiv, 2020. – 174 s.

Надійшла / Paper received : 27.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020